

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1960.2.01>

EESTI TÖÖRAHVA VÕITLUS OMA SUVERÄÄNSE RAHVUSRIIGI LOOMISE EEST

J. SAAT,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik

21. juulil 1960 pühitseb Eesti rahvas tähtsa ajaloolise sündmuse, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomise 20. aastapäeva. Kaksikümmend aastat tagasi kuulutas demokraatlikel alustel valitud Eesti Riigivolikogu Eestis välja nõukogude võimu, lõi Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ning avaldas soovi, et Eesti NSV võetaks võrdõigusliku liikmena vastu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu.

Sellega algas meie maa ja rahva elus uus, sotsialismi ülesehituse ajajärk. Eesti rahvas oli saanud tõeliseks peremeheks omal maal, talle avanesis enneolematud võimalused ja avarad väljavaated rahvamajanduse ja kultuuri arendamiseks.

Oma nõukogude vabariigi loomine 1940. aasta 21. juulil ei olnud Eesti töörahvale juhuslikuks sündmuseks, lühiajalise võitluse tulemuseks. See kroonis aastakümneid kestnud võitlust, mida Eesti tööliklass liidus talurahvaga oli pidanud käsikäes kogu Venemaa tööliste ja talupoegadega bolševike partei juhtimisel tsarismi, mõisnike ja kodanluse võimu kukutamiseks ning töörahva võimu eest.

Kuid Eesti NSV, mis loodi 21. juulil 1940, ei olnud esimene Eesti töörahva nõukogude riik. Esmakordselt oli nõukogude võim Eestis võitnud juba 1917. aasta novembris Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena. Hiljem, Eesti Töörahva Kommuuni päevil, oli ta kehtinud suures osas Eestis. Nii oli meie töörahva võitlusel oma suveräänsse rahvusriigi loomise eest üle kahekümne aasta pikkune ajalugu, millel peatumegi alljärgnevas ülevaates.

Eesti Töörahva Kommuun — esimene Eesti nõukogude vabariik

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit lõi võimaluse ellu viia bolševike partei loosungi rahvaste enesemääramise õigusest. 2. (15.) novembril 1917 võttis Nõukogude valitsus vastu «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni», mis avas uue ajastu rahvaste ajaloos.

Deklaratsioonis märgitakse, et Venemaa rahvad on kannatanud rõhumise ja omavoli all. Tsarismi ajastul ässitati neid süstemaatiliselt üks-teise kallale. Niisuguse poliitika tulemuseks olid veresaunad ja pogromid ühelt ning rahvaste orjus teiselt poolt. Pärast Veebruarirevolutsiooni võimuletulnud kadetlik kodanlus jätkas imperialistlikku rahvaste rõhumise poliitikat, kuigi ta avaliku rõhumispoliitika asendas vale ja usaldamatuse, norimise ja provokatsioonide poliitikaga. Nüüdsest peale, rõhutatakse dekla-

ratsioonis, tuleb see provokatsioonide poliitika asendada avaliku ja ausa poliitikaga, mis loob täieliku vastastikuse usalduse Venemaa rahvaste vahel, mille tulemusena võib välja kujuneda aus ja kindel Venemaa rahvaste liit.

Täites I ja II nõukogude kongressi tahet otsustas Rahvakomissaride Nõukogu võtta oma tegevuse aluseks järgmised põhimõtted:

1. Venemaa rahvaste üheõiguslus ja suveräänsus.
2. Venemaa rahvaste õigus vabale enesemääramisele kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi moodustamiseni.
3. Kõigi rahvuslike ja usuliste eesõiguste ning kitsenduste kaotamine.
4. Venemaa territooriumil elavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemine.¹

Seega leidsid Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis kinnitust ja ellurakendamist proletaarse internatsionalismi põhimõtted, nagu need oli esitanud V. I. Lenin 1917. aasta 10. aprilliga dateeritud proletaarse partei platvormi projektis, kus ta kirjutab: «Rahvusküsimuses peab proletariaadi partei kõigepealt kaitsma Venemaast lahkulöömise täieliku vabaduse väljakuulutamist ja viivitamatut teostamist kõigi tsarismi poolt rõhutatud rahvuste ja etnograafiliste gruppide suhtes, kes on vägivaldselt liidetud või keda peetakse vägivaldselt riigi piirides, s. o. kes on annekteeritud . . . Täielik lahkulöömise vabadus, kõige laialdasem kohalik (ja rahvuslik) autonoomia; vähemusrahvuse õiguste üksikasjaliselt välja töötatud tagatised — niisugune on revolutsioonilise proletariaadi programm.»²

Leninlik rahvuspoliitika leidis poolehoidu kõikjal töörahva hulkades — Ukrainas, Baltimaades, Soomes jne. Kodanlus ja mõisnikud ning nende ajakirjandus märatsesid, süüdistades bolševikke Vene riigi hävitamiskavatsuses ja halisesdes, et nüüd lõovad Venemaast lahku kõik rahvad. Kuid sündmuste käik kinnitas hoopis vastupidist. Ainult vabanenud rahvaste kodanlus, kes pärast võimu üleminekut töörahva kätte oli kaotanud ekspuaterimise vahendid, võimaluse kurnata oma töölisi ja talurahvast, tahtis lahku lüüa revolutsioonilisest, sotsialistlikust Venemaast ja anda end mõne imperialistliku suurriigi võimu alla, et säilitada kurnamisõigust oma töörahva üle. Suured töörahva hulgad Venemaa rahvuslikes piirkondades aga ei tahtnud lahku lüüa proletaarsest Venemaast ning neid sotsialismisse juhtivatest vene töölistest ja talupoegadest. Bolševikud olid seda ette teadnud, olid seda ette öelnud. Nad uskusid kindlasti, et leninliku rahvuspoliitika põhimõtted on õiged, et partei töö valitsemise alal tõestab paremini kui sõnaline propaganda bolševike programmi õigsust.

Kuid rahvaste vaba lahkulöömise õigus ei tähendanud seda, nagu rõhutati juba bolševike partei Aprillikonverentsi otsuses, et nad peavad tingimata Venemaast lahku lööma ka siis, kui nad seda ise ei taha. Ka «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis» öeldakse, et kui kodanluse alatule vale ja norimise poliitikale lõpp teha ja see asendada proletariaadi ausa ja avaliku poliitikaga, mis rahvaste vahel loob täieliku vastastikuse usalduse, siis võib niisuguse poliitika tulemusena kujuneda kindel Venemaa rahvaste liit. Ainult sel teel saab Venemaa rahvaste töölisel ja talupojal liita üheks revolutsiooniliseks jõuks, kes suudab vastu seista igasugustele imperialistliku ja anneksionistliku kodanluse kallalekippumistele.

Nii see tõepoolest ka toimus.

¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 415 ja 416.

² V. I. L e n i n, Teosed, 24. kd., lk. 53 ja 54.

V. I. Lenini põhimõtted said bolševike partei ja Nõukogude valitsuse rahvuspoliitika aluseks. Juba I nõukogude kongress 1917. aasta juunis kuulutas, et Venemaa rahvastel on vaba enesemääramise õigus. II kongress sama aasta oktoobris kinnitas seda Venemaa rahvaste võõrandamatut õigust veelgi otsustavamalt ja kindlamalt. 15. (28.) jaanuaril 1918 võttis rahvusküsimuses otsuse vastu ka III nõukogude kongress. Selles otsuses teravitatakse Nõukogude valitsuse rahvuspoliitikat, mis on suunatud Venemaa rahvaste töötavate masside vaba enesemääramise põhimõtte elluviimisele, ja kiidetakse see täielikult heaks. Kongress avaldas kindlat veendumust, et Nõukogude valitsuse edasised sammud sel alal aitavad endise Tsaari-Venemaa, rahvaste vangla, muuta vabade rahvaste vennalikuks liiduks.

Oma lõppsõnas III nõukogude kongressil võis Nõukogude valitsuse juht V. I. Lenin kinnitada, et «lahkulöömised», millest kodanlik ajakirjandus iga päev kahjurõõmsalt teatas, olid tingitud töörahva hulkade umbsaldusest härrade Kerenskite ja Ko kokkuleplasiliku imperialistliku valitsuse vastu ning on nüüd kadumas. Sisepoliitika valdkonnas on lõplikult tunnustust leidnud nõukogude sotsialistliku vabariigi kui mitmesuguste Venemaal elavate rahvaste vabade vabariikide föderatsiooni uus riigikord. «Me tegutsesime ilma diplomaatideta, tarvitamata imperialistide poolt kasutatavaid vanu meetodeid,» ütles V. I. Lenin, «kuid tulemus on ülisuur — revolutsiooni võit ja võitjate ühinemine meiega üheks võimsaks revolutsiooniliseks föderatsiooniks. Me ei valitse jagades, vana Rooma karmi seaduse järgi, vaid ühendades kogu töötavat rahvast eluliste huvide, klasseaduse katkematute sidemetega. Ja meie liit, meie uus riik on tugevam kui vägivallavõim, mis ühendab vale ja relvade abil imperialistidele vajalikesse kunstlikesse riiklikesse moodustistesse... Ma olen sügavalt veendunud, et revolutsioonilise Venemaa ümber hakkab järjest rohkem grupeeruma mitmesuguseid üksikuid vabade rahvaste föderatsioone. Täiesti vabatahtlikult, ilma vale ja relvade abita hakkab see föderatsioon kasvama ja ta on võitmatu. Tema võitmatuse kõige kindlamaks pandiks on need seadused, see riigikord, mida meie oma maal loome.»³

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu, nõukogude võimu kehtestamist ja tema võimuorganite moodustamist asusid Eesti bolševikud välja töötama tulevase Nõukogude Eesti riigikorra aluseid. 19. jaanuaril 1918 avaldati Eesti nõukogude valitsuse ametlikus häälekandjas «Eesti Teataja» Eesti Töörahva Kommuuni põhiseaduse eelnõu, mille oli koostanud J. Anvelt, kelle pseudonüümi K. Maatamees eelnõu ka kandis.⁴

Selles eelnõus öeldakse, et kommuun on autonoomne osa Vene nõukogude vabariigist. Vahekord Vene vabariigiga ja Eesti kommuunisse puutuvad välisküsimused otsustatakse kokkuleppe teel Vene nõukogude valitsusega (punkt 1). Kõigi kohalike küsimuste otsustamisel on Eesti Töörahva Kommuun täiesti iseseisev; tal on igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt ehk valitsuselt selleks nõusolekut küsiks, õigus end Venemaa küljest lahti lüüa ja kas mõne teise riigiga ühendusse astuda või end täiesti iseseisvaks kuulutada (punkt 2). Eesti Töörahva Kommuuni põhiseadust võis ainult Eesti töörahva kongress muuta (punkt 4).

Eesti Töörahva Kommuuni põhiseaduse projekti väljatöötamisel lähtusid Eesti bolševikud partei VII ülevenemaalise (aprilli)konverentsi resolutsioonist rahvusküsimuse kohta, kuigi selles resolutsioonis ei olnud veel ette nähtud rahvuslike nõukogude vabariikide moodustamise ja nende lii-

³ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 441 ja 442.

⁴ «Eesti Teataja» 1918, nr. 14; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 629—634.

tumise vorme. VSĐT(b)P pooldas sel ajal rahvuslike piirkondade poliitilist autonoomiat ühtse riigi raamides ühtsete konstitutsiooniliste normidega. Vähemusrahvustele garanteeriti vaba arenemine eriseaduste alusel. Neile rahvastele aga, kes ei saa ega taha jääda terviku koosseisu, jäi lahkulöömise õigus.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu tõusis päevakorrale nõukogude vabariikide föderatsiooni moodustamise küsimus, sest paljude Venemaa rahvaste kontrevolutsiooniline kodanlus üritas mitmel pool mässu nõukogude võimu vastu ja lahkulöömist revolutsioonilisest Venemaast. Samal ajal teravnes rahvuslikes piirkondades kodanluse ja töörahva vaheline klassivõitlus, arenedes paiguti kodusõjaks, mille käigus kujunes üksikuid nõukogude vabariike. Endisi Venemaa rahvaid ähvardas killustatus. Selles olukorras osutus föderatsioon efektiivseks sammuks, et lähendada ja ühendada nende rahvaste töötavaid hulki.

V. I. Lenini kirjutatud ja ülevenemaalisel III nõukogude kongressil vastu võetud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonist», milles olid fikseeritud Venemaa nõukogude vabariikide föderatsiooni põhi- alused, selgub, et nõukogude riikliku korralduse vormiks on rahvuslike nõukogude vabariikide föderatsioon, mis moodustatakse vabade rahvaste vabatahtliku liidu alusel.

Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena kehtestati 1917. aastal ka Eestis nõukogude võim, mis kestis kuni saksa okupantide sissetungini Eesti mandriosasse, s. o. kuni 1918. aasta veebruari lõpuni. Vormiliselt jäi Eesti sel ajal piirkondliku autonoomiana Vene nõukogude riigi raamidesse, kuid faktiliselt olid tal kõik suveräänse, sõltumatu riigi õigused: tal oli igal ajal õigus lahu lüüa Venemaast ning end täiesti iseseisvaks kuulutada, küsimata selleks teiste rahvaste või valitsuste nõusolekut. Kõik vabariikliku tähtsusega küsimused otsustas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee täiesti iseseisvalt, ainult välissuhete osas tulid need kooskõlastada Vene nõukogude keskvalitsusega.

Eesti töörahvas oli juba algusest peale eluliselt huvitatud kõige tihedamast koostööst vene töörahvaga ja kõigi Venemaa rahvastega, et ühisel jõul ehitada sotsialismi ja ühiselt kaitsta oma noort riiki imperialistide kallal tungide vastu. Tallinnas 5. ja 6. jaanuaril 1918 toimunud Eesti töörahva põllumajanduse kongress märkis oma «Resolutsioonis «Eesti riigi» asjus»: «Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahvas. Vene revolutsiooni abil on Eesti töörahvas võidule pääsenud ja sellepärast peab Eesti töörahvas edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riiklisesse ühendusesse jääma.»⁵

Kodanlikud ja väikekodanlikud parteid Eestis aga tegid seevastu kõik, et revolutsioonilisest Venemaast lahu lüüa, end Saksa imperialistide võimu alla anda ning niimoodi säilitada oma kurnamisõigust töörahva üle, millele Oktoobrirevolutsioon oli lõpu teinud. Eesti töörahva põllumajanduse kongress märkis kõnesolevas resolutsioonis, et Eesti iseseisva riigi asutamise mõtte on Saksa imperialistid eesti kodanlikes ringkondades üles õhutanud ja et selle mõtte teostamine hävitaks Eesti töörahva võitude vilja. Ja edasi rõhutatakse, et Eesti töörahvas ei tohi ennast mingil tingimusel lasta eksitada kodanlikest lahkpuuetest, vaid peab käima käsikäes kogu maailma proletariaadiga.⁶

Eesti kodanluse silmakirjalikkus ja kitsad klassihuvivid nn. «iseseisvuse» küsimuses ilmsid eriti teravalt 1918. aasta veebruaris ja märtsis. Koos Balti parunitega yalmistasid nad ette Saksa okupatsiooni. Kui Saksa sõja-

⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 571.

⁶ Sealsamas.

väed mandrile tungisid, ühinesid nendega eesti valgekaartlaste salgad ja abistasid neid Eesti okupeerimisel.⁷ On selge, et «iseseisvust» kasutas kodanlus klassivõitluse loosungina peamiselt selleks, et desorienteerida rahvast, eeskätt väikekodanlikke ringkondi, ning tõmmata neid enda mõju alla. Kuid vastutasuna oma juudatööle ei saavutanud eesti kodanlus sedagi, et Saksa kindral Seckendorf oleks jutule võtnud ta «päästekomitee» eesotsas K. Pätsiga. Saksa okupandid arvasid, et nende võim on siin püsiv ega tahtnud esialgu enam midagi teada eesti kodanlusest ja tema «iseseisvusest».

1918. aastal organiseerisid Eesti kommunistid töörahvast võitluseks saksa okupantide ikke ja Balti hertsogiriigi kui selle ikke ühe vormi loomise vastu. Selles võitluses püstitasid nad Eesti nõukogude vabariigi loosungi: V. Kingissepp avaldas brošüüri «Kellele iseseisvus, kellele ike», mis lõpeb hüüdlausega «Elagu Eesti nõukogude vabariik!»⁸

Selles brošüüris selgitab V. Kingissepp Eesti nõukogude vabariigi tähtsust ja ülesandeid ning paljastab eesti kodanluse «iseseisvust»; veebruaris ootasid nad seda Saksa kindralilt vabahärra von Seckendorfilt, hiljem läksid seda manguma Inglise kuninga valitsuselt ja prantsuse kapitalistidelt.

«On kaks iseseisvust,» kirjutab V. Kingissepp, «tööraha iseseisvus ja kodanluse iseseisvus...»

Kodanluse iseseisvus — see on kokkulepe parunitega, ühine poliitika teiste maade kapitalistide klassiga.»⁹

«Nõukogude vabariik — see on tööliste võit klassivõitluses. Eesti nõukogude vabariik — see on Eesti töörahva võit saksa parunite ja eesti kodanluse üle! See on töörahva poliitiline revolutsioon, mis töörahvale annab kõik ja võtab kõik parunitelt ning kodanlastelt! ...»

Poliitilist võimu enese kätte võttes tarvitab töörahvas teda selleks, et murda parunite ja kodanlaste vastupanu, lämmatada nende vastuhakkamise katsed ja harjutada tööliste ja maatamehe saapakontsa all olema seda turja, mis alati alandlikult on paindunud kord tsaari, kord Seckendorfi kontsa all...

Nõukogude vabariiki ei käida toomas ei Saksa keisri, ei Inglise kuninga valitsuselt, vaid võidetakse selles võitluses, mis kukutab kroonid ja troonid ja murrab rahavürstide salgakese valitsemise miljoniliste hulkade üle.»¹⁰

Saksa Novembrirevolutsioon 1918. aastal lõi soodsa olukorra Eesti vabastamiseks kapitalismi ahelaist, sest saksa okupandid olid sunnitud Eestist lahkuma. Kuid enne seda seadsid nad võimule kodanliku Ajutise Valitsuse eesotsas eesti kodanluse liidritega. Põranda all tegutsev Kommunistlik Partei organiseeris töörahvast nõukogude võimu taastamiseks Eesti territooriumil. Okupatsioonivõimude hõlma all organiseeritud eesti valgekaart, preisi junkrud ja Balti parunid võtsid töörahva vastu tarvitusele püssid ja kuulipildujad. Neid abistasid ning toetasid Inglise ja Ameerika imperialistid. Kuid hoolimata Ajutise Valitsuse keeldudest, toorest vägivallast ja püssitääkidest, alustasid Eesti töölistes Kommunistliku Partei juhtimisel töörahva saadikute nõukogude organiseerimist.

Ka Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu, mis valiti novembri keskpaiku, seadis oma ja kogu Eesti töörahva võitluse eesmärgiks nõukogude võimu taastamise ning Eestis nõukogude vabariigi loomise. Oma üleskutses 19. novembrist tervitab ta Venemaa proletariaati kui ülemaailmse sot-

⁷ Ü. Taigro, Eesti töörahva võitlus nõukogude võimu ja rahu eest kodusõja aastail (1918—1920). Tallinn, 1957, lk. 20—24.

⁸ V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946, lk. 60.

⁹ Sealsamas, lk. 56.

¹⁰ Sealsamas, lk. 53 ja 54.

sialistliku revolutsiooni eelväge ja teatab: «Eesti kodanlus on meid välismaistele vägistajatele ära andnud. Eesti kodanlus on lähedasse ühendusse Inglise-Ameerika imperialistidega astunud.

Eesti töörahvas aga sirutab oma vennaliku käe Vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest.»¹¹

Pärast Novembrirevolutsiooni Saksamaal algas ka teistes Euroopa maades revolutsioonilise liikumise tõus, mis soodustas Eesti vabastamist Saksa okupatsioonist. 25. novembril 1918. aastal vabastasid Nõukogude väed Pihkva, 28. novembril Narva. Eesti vabastamisel võitlesid Nõukogude vägede avangardis Eesti nõukogude rahvuslikud väeosad — Eesti kommunistlikud kütipolgud. 29. novembril kuulutati Narvas välja Eesti nõukogude vabariik Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Moodustati Kommuuni Nõukogu (valitsus) eesotsas J. Anveldiga. Kommuuni Nõukogu manifestis kõigile Eesti linna- ja maatöörahvale öeldakse: «Ainult teie ise suudate nõukogude vabariigi Eestis kindlustada, töörahva isamaad oma verivaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta.»¹²

Samal ajal, kui kestsid lahingud Eesti vabastamiseks, asus kommuuni valitsus uue riigiaparaadi loomisele ning rahvamajanduse ja kultuuri ülesehitamisele. Ta kehtestas 8-tunnilise tööpäeva, parandas töörahva palga- ja korteriolusid, hakkas looma rahvakooli. Oktoobrirevolutsiooni ajal maa-dekreediga rahva omandiks kuulutatud mõisad, mis saksa okupandid olid mõisnikele tagasi andnud, läksid uuesti töötava talurahva kätte.

Kõikjal, kuhu jõudsid Eesti punased kütiväeosad, asusid suured töörahva hulgad kommunistidega eesotsas nõukogude võimu kindlustamisele. Kodanliku Ajutise Valitsuse tagalas alustas töörahvas aktiivset võitlust nõukogude võimu taastamiseks. Tallinna töölistel oli veriseid kokkupõrkeid okupantide ja valgekaartlastega. Saaremaal Kogula vallas alustasid talupojad partisanivõitlust, mis 1919. aasta algul kujunes ülesaaremaaliseks töörahva ülestõusuks.

8. detsembril 1918 tunnustas Venè NFSV Rahvakomissaride Nõukogu oma dekreediga, millele oli alla kirjutanud V. I. Lenin, Eesti nõukogude vabariigi iseseisvust. Vene nõukogude valitsus tunnustas Eestimaa kõrgeimaks võimuks Eesti nõukogude võimu, nõukogude kongressini aga Eestimaa Rahvakomissaride Nõukogu võimu eesotsas selle esimehe J. Anveldiga.¹³

See oli esimene Eesti iseseisvuse tunnustamine ja omas suurt, rahvusvahelise ulatusega poliitilist tähtsust.

Vene NFSV Vabariik osutas igakülgset abi Eesti töörahvale tema võitluses oma maa vabastamise eest.

Eesti Töörahva Kommuun oli esimene Eesti nõukogude vabariik, tõeline Eesti töörahva riik. Ta kaitses järjekindlalt Eesti tööliste, talupoegade ja töötavate haritlaste huve ning võitles kõrvalekaldumatult kõigi rõhujate ja võõra töövaeva ekspluateerijate vastu. Ta võitles eesti rahva rahvuslike huvide ja Eesti sõltumatuse eest.

Inglise-Prantsuse-Ameerika imperialistide otsese vahelesegamise tõttu Eesti ja teiste Baltimaade siseasjadesse sai Eesti, Läti ja Leedu töörahvas kodusõjas lüüa. Eesti Töörahva Kommuuni tegevus katkes, Eestis restaureeriti ajutiselt kapitalism. Kuid Venè NFSV-s kindlustus töörahva võim, nõukogude võim, ja see andis kapitalismi ikkesse sattunud Baltimaade rahvastele lootust nõukogude võimu peatseks taastamiseks ka nende maal.

Sedamööda, kuidas tugevnes nõukogude võim, kasvas Nõukogudemaa

¹¹ V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all. Tallinn, 1953, lk. 16 ja 17.

¹² Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 41.

¹³ Sealsamas, lk. 54.

kõigis piirkondades võimas töörahva liikumine, mis taotles kõigi nõukogude vabariikide ühinemist Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks. Seda tingis vajadus kõigi nõukogude vabariikide huvides arendada üksikute piirkondade vahel ajalooliselt väljakujunenud tööjaotust, ühendada kõik majanduslikud ja finantsilised ressursid sõjas purustatud rahvamajanduse kiiremaks taastamiseks ja sotsialismi ülesehitamiseks, mis oleks olnud võimatu, kui nõukogude vabariigid oleksid jäänud üksikest eraldatuiks ja nokitsenud omaette. Teiseks niisuguse liitumise põhjuseks oli rahvusvaheline olukord. Nõukogude vabariike ümbritsev imperialismileer ähvardas uue interventsiooniga. See asjaolu nõudis nõukogude vabariikidelt ühise imperialismivastase sõjalise rinde, ühise relvastatud jõu moodustamist. Aga ka nõukogude vabariikide loomus ise, mille silmapaistvamateks joonteks olid vastastikune solidaarsus ja sõprus, ekspuataerimise puudumine ja tööle ning kollektiivsele omandile rajatud võim, lõi eeldused selleks, et töörahva hulgas loomusunniliselt taotlesid ühinemist üheks sotsialistlikuks perekas.

30. detsembril 1922 võeti nõukogude sotsialistlike vabariikide I nõukogude kongressil vastu deklaratsioon NSV Liidu moodustamise kohta, milles eriti rõhutatakse vabariikide vabatahtliku ühinemise põhimõtet ning seda, et igal vabariigil on õigus liidust vabalt välja astuda. Sellega oli neile kindlustatud täielik suveräänsus.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine oli uueks peatükiks inimkonna ajaloos. Ta tähistas Kommunistliku Partei ja leninliku rahvuspoliitika suurt võitu. Nõukogude rahvaste ühendamine üheks tervikuks mitmekordistas nende jõudu nii sotsialismi ülesehitamisel ja tugeva riigikaitse organiseerimisel kui ka sotsialistliku kultuuri arendamisel. Samuti võimaldas Nõukogude Liidu loomine Kommunistlikul Parteil alustada plaanikindlat tööd mahajäänud rahvaste, nagu kirgiiside, kasahhide jt. majanduse ja kultuuritaseme tõstmiseks, nende juhtimiseks kapitalismieelsest, feodaalsest arenemisstaadiumist sotsialistlikule arenemisteele, mööda minnes kapitalismist.

Nõukogude Liidu loomine andis nõukogude rahvaste kätte ammen-damatud seesmised jõuallikad, mis võimaldasid ekspuataatorlike klasside likvideerimise ja sotsialismi ülesehitamise.

Sotsialismi võiduga tugevnes meie maa rahvaste sõprus veelgi ja muutus vankumatuks.

1940. aasta juunipööre ja J. Vares-Barbaruse rahvavalitsus

Lääne imperialistide abiga oli Eesti kodanlusel 1918/19. aastal õnnestunud töörahva revolutsioonilist võitlust maha suruda.

Eesti kodanlus täitis truult enda võimuleitajate käsku. Meie töörahvast aga rõhus väga rängalt kahekordne ike — oma rahvusliku kodanluse diktatuur ja ekspuataerimine välisriikide poolt. Väga rasketes tingimustes tuli Eesti töörahval Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel jätkata võitlust nõukogude võimu taastamise ning oma riigi loomise eest.

Eesti kodanluse poolt ülesseatud «demokraatliku vabariigi» loosung aitas tal pikemat aega petta ja desorienteerida väikekodanlikke kihte, koolinoorsugu, haritlaskonda ja tööliskonna mahajäänumaid elemente. Samas suunas mõjus 1920-ndate aastate algul teostatud maareform, mis aitas kodanlusel osa töötavat talurahvast eksiteele viia ja isoleerida teda mõneks ajaks revolutsioonilise töölisklassi võitlusest.

Nõudis aastaid, enne kui Kommunistliku Partei selgitustöö ja sisening välispoliitilise olukorra kujunemine paljastasid ka laiadele väikekodanlikele hulkadele illusioonid Eesti kodanluse demokraatlikkusest ning

toid päevavalgele kodanluse fašistliku kiskjanõ. Töörahva laialdased hulgad ja intelligents hakkasid Eesti rahvast ähvardavat olukorda järjest selgemalt nägema. Eriti ilmseks sai olukord pärast Hitleri võimuletulekut, kui saksa fašistid asusid süstemaatiliselt, nii majanduslikult kui poliitiliselt, Baltimaid oma mõju alla haarama ja neist moodustama Nõukogude Liidu vastu suunatud sõjalist platsdarmi.

J. Vares-Barbarus, kes Eestis 1940. aasta juunis ja juulis toimunud revolutsiooniliste sündmuste käigus oli juhtivaid poliitilisi tegelasi, ütleb selleaegset poliitilist olukorda iseloomustades:

«Kurikuulus vapside liikumine ja nende abistamine saksa ja soome fašistide poolt pidi järk-järgult fašistlikule Saksamaale pinda valmistama Baltimaade vallutamiseks ... Eesti töötav rahvas ja intelligents jälgisid rahutusega kõiki neid mahhinatsioone meie maa orjastamiseks, mida avalikult toetas tema reaktsooniline valitsus.»¹⁴

Nõukogude Liidu edusammud sotsialismi ehitamisel tugevdasid veelgi Eesti rahva otsustavust võidelda imperialismi ja fašismi vastu, demokraatlike vabaduste ja sotsialismi eest.

Kuna Eesti kodanluse võim tugines peamiselt välisimperialistide abile, siis oli selge, et kodanliknatsionalistlik diktatuur langeb siin niipea, kui tekib niisugune rahvusvaheline olukord, kus imperialistidel ei ole võimalik anda talle sõjalist abi võitluses oma töörahva vastu.

Niisugune olukord kujuneski 1940. aastal.

1939. aastal päästis fašistlik Saksamaa valla Teise maailmasõja. Olles juba varem anekteerinud Austria ja Tšehhoslovakkia, tungis ta 1. septembril 1939 kallale Poolale. Seda päeva loetaksegi Teise maailmasõja alguseks. Poola reaktsooniline valitsus ei suutnud organiseerida vastupanu ning põgenes välismaale, jättes maa ja rahva hitlerlaste vägivalla alla.

Nõukogude valitsus ei saanud jääda üksikõikseks Poola võimu all olnud Lääne-Valgevene ja Lääne-Ukraina rahva saatuse, samuti oma läänepiiride suhtes, millede poole takistamatult liikusid hitlerlaste sõjaväed. 17. septembril 1939 alustasid Nõukogude väed oma valitsuse käsul Poolas asuvate valgevene ja ukraina rahva vabastamist ning täitsid selle ülesande nende rahvaste otsesel ja aktiivsel kaasabil edukalt. Lühikese aja jooksul loodi vabastatud piirkondades rahvavõimu organid, mõisnike ja kapitalistide võim murti ning kõikjal läks võim töörahva kätte.

NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal erakorralisel istungjärgul võeti 1. novembril 1939 vabastatud Lääne-Ukraina ja järgmisel päeval Lääne-Valgevene nende rahvaste tahtel vastavalt Ukraina ja Valgevene NSV koosseisu.

Fašistliku Saksamaa sissetungi oli oodata ka Balti riikidesse. Sellest rääkisid Saksamaa fašistlikud juhid avalikult.¹⁵ Saksa fašistide sissetungi oht oli seda suurem, et nad neis väikeriikides võimuloleva kodanluse olid sidunud oma lõa otsa nii majanduslikult kui poliitiliselt. Eestis olid nad endi huvides tegevusse rakendanud ka isamaaliitlikud ja vapslikud reeturid ning igasugused muudki avantüristid, kes iga minut olid valmis müüma oma rahva saksa monopolistlikule kapitalile. Saksa fašistide kallaletungi Nõukogude Liidule toetasid Inglise-Ameerika imperialistid, kes saksa fašistide kätega lootsid hävitada nõukogude võimu.

Võideldes rahu ja julgeoleku kindlustamise eest oma idapiiridel ja nende läheduses ning soovides kaitsta väikerahvaste iseseisvust, tegi Nõukogude valitsus Eestile, Lätile ja Leedule ettepaneku sõlmida ähvardava

¹⁴ J. Vares, Nõukogude Eesti taassünd. Tallinn, 1945, lk. 104.

¹⁵ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов, т. I, Москва, 1954, lk. 262.

fašistliku agressiooni tõrjumiseks vastastikuse abistamise paktid. Seda ettepanekut ei saanud Balti riikide valitsused tagasi lükata, kuigi nad seda heameelega oleksid teinud, sest rahvahulgad nõudsid tema vastuvõtmist. 28. septembril 1939 kirjutatigi Moskvas alla NSV Liidu ja Eesti vahelisele vastastikuse abistamise paktile. Samasuguse lepingu sõlmis NSV Liit 5. oktoobril Lätiga ja 10. oktoobril Leeduga. Seejuures andis NSV Liit Leedule üle tema põlise pealinna Vilniuse ühes selle juurde kuuluva piirkonnaga, mille poola panid olid 1920. aasta oktoobris okupeeritud ja vägivaldselt liitnud Poolaga. Varsti pärast seda sõlmiti NSV Liidu ja Balti riikide vahel ka kaubalepingud.

Vastastikuse abistamise pakt ei puutunud Balti kodanlike riikide siseasju. Tema sisu seisis selles, et mõlemad lepinguosalisel kohustusid mitte astuma mingisugustesse liitudesse ega sõlmima lepinguid, mis on suunatud teise lepinguosalise vastu. Nende paktide sõlmimine NSV Liidu ja Balti riikide vahel oli suure rahvusvahelise tähtsusega sündmuseks, mis aitas luua idas vabadustarmastavate rahvaste rinnet fašistlike agressorite vastu. Kaubalepingu sõlmimine kindlustas Balti riikidele nende tööstuse ja põllumajanduse arenguks vajalike toorainete saamise ja turu toodangu realiseerimiseks.

Balti riikide laialdased töörahva hulgad tervitasid pakti sõlmimist suure vaimustusega. Nende riikide kodanlus aga ei mõelnudki täita endale paktiga võetud kohustusi. Eesti fašistlik valitsus jätkas hitlerliku Saksamaa sõjamasina abistamist, andes tema käsutusse oma majanduslikud ressursid, millega tõsiselt kahjustas Eesti rahvamajandust. Samal ajal tegi ta igasuguseid takistusi Nõukogude Liidu baaside ehitamisele Eestis ja kaubanduslike sidemete arendamisele NSV Liiduga.

Niisamuti saboteerisid pakti täitmist ka Läti ja Leedu kodanlik valitsus. Salajasel konverentsil 1939. aasta detsembris Tallinnas ühines Leedu juba varem eksisteerinud Eesti-Läti liiduga ning nii moodustatigi nn. Balti riikide liit, mis oli oma olemuselt sõjaline ning suunatud NSV Liidu vastu. Tema raamides kooskõlastati omavahel Nõukogude-vastase sõja plaane. Ka 14.—16. märtsil 1940 Riias asetleidnud konverents toimus Nõukogude-vastaste jõudude koondamise otstarbel. Üheaegselt tugevdati Balti riikides repressioone töötavate kihtide vastu, kes sümpatiseerisid NSV Liidu rahuarmastavale poliitikale.

Eestimaa Kommunistlik Partei organiseeris väsimatult Eesti töörahvast võitluseks rahu eest ning ähvardava fašistliku agressiooni vastu, kasutades selleks ära igasuguseid illegaalse ja legaalse töö vorme, mis olid vähegi võimalikud fašistliku režiimi tingimustes. Keskse ülesandena seisis ta ees kogu Eesti töörahva koondamine fašistliku diktatuuri kukutamiseks Eestis.

Partei võitlustaktika väljatöötamiseks toimus 1940. aasta aprillis Tallinnas illegaalne parteikonverents, kes otsustas pöörata kõige tõsisemat tähelepanu põrandaaluste parteiorganisatsioonide loomisele tehastes, vabrikutes ja maal ning laiendada tegevust legaalsetes organisatsioonides, eriti ametiühingutes. Konverents püstitas loosungi, mis kutsus töörahvast võitlusesse fašistliku diktatuuri kukutamise ja demokraatliku rahvavalitsuse loomise eest.

Pärast konverentsi arendas EKP töörahva hulkades laiaulatuslikku selgitustööd konverentsi otsuste elluviimiseks. Anti välja läkitus «Kogu Eesti rahvale», milles rõhutati NSV Liidu rahuarmastava poliitika suurt tähtsust võitluses imperialistliku agressiooni ärahoidmise eest ja näidati, et käesoleval ajal ei ole imperialistidel võimalik saata oma tanke ja suur-tükke abiks Pätsi-Laidoneri-Uluotsa fašistlikule valitsusele; nagu nad seda kakskümmend aastat tagasi olid teinud. Läkitus sisendas Eesti töörahvasse

usku rahuarmastavate rahvaste jõusse ja solidaarsusse. Partei näitas ühtlasi, et rahu ja vabadust ei saa kindlustada fašistliku valitsuse asendamine kodanlik-demokraatliku valitsusega — selle suhtes olid Eesti rahval juba kurvad kogemused —, vaid tõelise rahvavalitsusega, kes kindlustaks töörahvale vabaduse ise määrata oma saatust.

Oma plaanide teostamiseks astusid kohalikud fašistid samme, et tuua Baltimaale maskeeritult Hitleri vägesid. Sai teatavaks, et leedu fašistid kavatsesid Saksa vägesid sisse lasta 15.—16. juunil, mille varjamiseks pidi 15. juunil toimuma saksa fašistliku «Kulturverbandi» spordipüha. Eesti ja Läti kodanlikud valitsused koondasid oma sõjalised jõud NSV Liidu piirile. 15. juunil 1940 toimus Tallinnas nn. «Balti nädal», mis tegelikult oli Eesti-Läti-Leedu Nõukogude-vastaste jõudude ülevaatuseks.

Kuigi Balti riikide valitsevad ringkonnad olid vaenulikud Nõukogude Liidu suhtes, ei saanud nad alustada otsest Nõukogude-vastast agressiooni, kuna nad olid isoleeritud Inglise-Prantsuse imperialistidest, fašistlik Saksamaa aga ei olnud veel valmis kallaletungiks NSV Liidule. See pärast olid nad sunnitud manööverdama ning ajama rebasepoliitikat, mis aga ei saanud jääda varjatuks töörahva eest.

Eesti ja teiste Balti riikide töörahva võitlus fašismi vastu muutus kujunenud olukorras võitluseks NSV Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti täitmise eest, sest ainult selle pakti ausameelne täitmine võimuloleva kodanluse poolt oleks kindlustanud Baltimaade rahvaid fašistliku agressiooni vastu. Kuna aga Balti riikide valitsused ei mõelnudki täita paktiga endale võetud kohustusi, vaid hoopis vastupidi, valmistasid ette hitlerlaste sissetungi, teravnas poliitiline kriis järjest. Elukalliduse tõus, maksude suurenemine, üha süvenev tööpuudus, mille põhjustas toorainete ja turu puudumine, ning poliitiline ja sõjaväeline terror laostasid töölisi, talupoegi ja haritlaskonda.

NSV Liit ei võinud enam tegevusetult pealt vaadata, kuidas Balti riikide fašistlikud valitsused oma maades ette valmistasid platsdarmi Hitleri sõjavägede sissetungiks. Nõukogude valitsus esitas 14. juunil Leedule ja 16. juunil Eestile ja Lätile noodid, milledes paljastati pakti järjekindlat rikkumist nende riikide valitsuste poolt ning nõuti niisuguste valitsuste moodustamist, kes kindlustaksid endile võetud kohustuste ausa täitmise.

Töötav rahvas nõudis fašistliku valitsuse lahkumist ja demokraatliku valitsuse loomist, kes kindlustaks oma maad hitlerliku agressiooni vastu ning looks heanaaberlikud suhted NSV Liiduga, mis võimaldaks ka parandada töörahva majanduslikku olukorda.

Kodanluse terroristlikud vastuabinõud rahvahulkade meelevalduste takistamiseks ja katsed manööverdämist jätkata, viisid revolutsioonilisele väljaastumisele, mida juhtisid kommunistlikud parteid.

Need väljaastumised ei toimunud kõigis Balti riikides üheaegselt.

Leedus algasid revolutsioonilised sündmused 15. ja 16. juunil töörahva demonstratsioonidega. Töörahvas nõudis jäädavaks ajaks lõputegemist fašismile. President Smetona koos ministritega põgenes. 17. juunil moodustati Leedus rahvavalitsus, kes tugines Leedu Kommunistliku Partei poolt juhitud töörahva laiadele hulkadele.

Lätis algasid demonstratsioonid 17. juunil. Riias tungis politsei terroristlikult kallale töölistele, mille tagajärjeks oli 2 surnut ja 27 raskesti haavatut; sajad inimesed said kannatada politsei kumminuiade läbi. Ulmanise valitsus kehtestas Riias piiramisseisukorra ja laiendas seda 19. juunil üle maa. Kuid fašistlik terror ei suutnud hirmutada rahvamasse. 20. juunil moodustati Lätiski demokraatlik rahvavalitsus.

Eesti kodanlus püüdis ka nüüd end päästa manöövritega, plaanitsedes rahvahulkade petmiseks Uluotsa valitsuse asemele moodustada uue, kuid

oma olemuselt samuti fašistliku valitsuse. Samal ajal, nimelt 18. juunil, avaldas sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner määruse, millega keelati igasugused avalikud ja kinnised koosolekud, rahvakogumised ja rongkäigud ning meelevaldused, samuti igasuguste otsuste ja resolutsioonide arutamine ja vastuvõtmine koosviibimistel. Kuid töörahvas ei lasknud end ei petta ega kohutada ja astus otsustavalt välja sõjaprovokaatorite valitsuse vastu ning oma vabaduse eest. 17.—20. juunini toimusid üle maa vabrikutes, tehastes ja töökodades tööliste koosolekud, kus üksmeelselt võeti vastu Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel koostatud resolutsioonid. Neis resolutsioonides nõuti niisuguse valitsuse moodustamist, kes oleks Nõukogude-sõbralik ja täidaks ausalt vastastikuse abistamise pakti. Peale selle nõuti Nõukogude-vaenulike elementide eemaldamist riigiparadist ja Kaitseliidu laialisaatmist; täieliku sõna-, mõtte-, trüki-, koosolekute ja ühinemisevabaduse kindlustamist töörahvale; töörahvale oma poliitilise partei asutamise ja töölisajakirjade väljaandmise lubamist; tööliikumise tagakiusamise lõpetamist, poliitvangide amnesteerimist, suletud töölisorganisatsioonide uuesti avamist ning otsustavat võitlust liigkasuvõtjate ja spekulantide vastu.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtkond otsustas korraldada 20. juunil Tallinna tööliste aktiivi koosoleku. Hoolimata koosolekute pidamise keelust, kogunes 20. juuni õhtul Töölisvõimlasse umbes 1000 töolist. Meeleolu oli kõigil revolutsiooniline. Kõnelejad esinesid juba eelnenud töörahva koosolekuil üles seatud nõudmistega. Koosolek võttis vastu resolutsiooni, milles nõuti fašistliku valitsuse kõrvaldamist ja tõeliselt demokraatliku rahva-valitsuse loomist, kes täidaks ausalt NSV Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti. Peale selle võeti vastu tervitus Punaarmeele. Töörahva aktiivsusest, samuti sündmuste käigust Leedus ja Lätis ära hirmutatud Uluotsa-Jürima valitsus ei julgenud koosolekust osavõtjate suhtes rakedada repressiooniakte ega teha katsetki neid laiali ajada.

Töölisvõimla koosolek näitas Eesti tööliklassi üksmeelt ja võitlustahet. Seda arvestades otsustas Kommunistlik Partei järgmisel päeval, s. o. 21. juunil, korraldada kogu maal töörahva demonstratsioone, et sundida fašistlik valitsus lahkuma ja asendada ta rahva-valitsusega. Väljaastumise juhtimiseks moodustati viieliikmeline parteikeskus eesotsas Johannes Lauristiniga.

21. juuni hommikul kogunesid Tallinna töölisel vabrikutesse ja tehastesse, kus partei poolt oli loodud tugevad aktivistide rühmad. Viimaste initsiatiivil rivistusid töölisel ja suundusid Võidu väljakule, kus loosungite «Maha sõjaprovokaatorite valitsus!», «Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti!» jt. all toimus suur miiting, millest osavõtjad üksmeelselt nõudsid tõelise rahva-valitsuse loomist. Suured töörahva demonstratsioonid toimusid ka Tartus ja teistes Eesti linnades. Samal päeval vabastas ülestõusnud rahvas Tallinna keskvanglast poliitilised vangid. 21. juuni õhtul moodustati revolutsiooniliste töörahva hulkade otsesel nõudmisel ja toetusel uus valitsus eesotsas eesti progressiivse intelligentsi silmapaistva esindaja Johannes Varesega.

Uus valitsus tegutses olemasoleva põhiseaduse alusel ning seepärast kuulus tema ametisse kinnitamise õigus selleaegsele kodanliku Eesti presidendile. J. Vares ise kirjutab selle kohta järgmist:

«Demonstratsioonid, koosolekud ja miitingud väljendasid üksmeelselt masside meeleolu, mille surve tagurlik valitsus oli sunnitud lahkuma ja andma võimu uuele valitsusele, mille moodustamine töölisorganisatsioonide ja intelligentsi esindajate usaldusel ja valitsusele pealekäämisel tehti ülesandeks nende ridade autorile, kes ka kohe 21. juunil asus koostama rahva-

valitsust ja juba õhtuks esitas selle koosseisu president Pätsile ametisse määramiseks ja kinnitamiseks.»¹⁶

Järgmisel päeval, 22. juunil, tuli rahvavalitsus kokku oma esimeseks istungiks, kus võeti vastu uue valitsuse deklaratsioon, mis tehti teatavaks kogu Eesti rahvale. Oma deklaratsioonis kinnitas rahvavalitsus, et ta välispoliitika alal tahab ausalt täita Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti ning arendada temaga tiheda liidu alusel tõeliselt siiraid ja sõbralikke suhteid. Sisepoliitika alal taheti tagada rahva õiguste täielikku maksmapanekut, rahva ainelise heaolu tõstmist ning rahvusliku kultuuri ja kodumaa hüvangu arendamist, milleks kindlustatakse rahvale demokraatlikud õigused, saadetakse laiali rahva tõelist tahtet mitteesindavad Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning viiakse läbi uued valimised, mis tagaksid rahva tõelise esinduse.

Eesti töörahva tahtel ja otsesel aktiivsel osavõtul hakkas rahvavalitsus puhastama maad fašistliku klikivõimu korrupsioonist ja omavolist.

Töörahvas saavutas sõna-, trüki- ja koosolekute vabaduse. 22. juunil hakkas ilmuma demokraatlik ajaleht «Rahva Hää». Asuti riigiaparaadi ümberkorraldamisele demokraatlikel alustel. Loodi Rahva Omakaitse (RO). Poliitilistele vangidele anti amnestia. Kodanluse fašistlikud organisatsioonid Kaitseliit ja Isamaaliit saadeti laiali. Tühistati rida tagurlikke seadusi ja määrusi. Sõjaväe demokratiseerimiseks ning ümberkujundamiseks rahvaväeks seati sisse sõjaväelaste poliitiline kasvatus ja määrati kommunist P. Keerdo sõjaväe poliitiliseks peajuhiks. Tööliste ametiühingud said täieliku tegevusvabaduse ja alustasid viivitamatult tegevust. Varsti legaliseeriti ka Eestimaa Kommunistlik Partei, kes seni oli töörahva võitlust juhtinud pöranda alt. Terve rida demokraatlikke korraldusi avaldati rahvahariduse ja kultuuri alal. Töörahva lastele loodi võimalused hariduse saamiseks. Suurem osa kirjanikest, kunstnikest ja teadlastest hoidis rahvavalitsuse poole ja ühines töörahvaga.

Rahvavalitsuse dekreetidega vabastati ametist rida tagurlikke tegelasi, asendades nad uute jõududega tööliste, talurahva ja töötavate haritlaste hulgast, kellel esialgu polnud küll veel riigivalitsemise kogemusi, kuid kes neid omandasid tegeliku töö käigus.

Kõik need dekreedid kandsid ka president K. Pätsi allkirja. Nagu hiljem aga selgus, polnud ta neid alla kirjutades olnud sugugi siiras; ta oli seda teinud ainult silmakirjaks. See fašistlik hunt katsus end lamba nahka mähkida, et nii oodata võimalusi imperialistlike riikide vahelesegamiseks Eesti siseasjadesse. Kuid ta ei jäänud ainult passiivseks äraootajaks, vaid pidas hitlerlase Hjalmar Mäe kaudu salajast ühendust fašistliku Saksamaa saatkonnaga ja soovitas Mäel minna Saksamaale kiirustama Hitlerit appi tulema Eesti kodanlusele. Ka sondeeris ta võimalusi Ameerika Ühendriikidesse põgenemiseks. Kuid töörahva valvsus ajas K. Pätsi rahvavaenulikud sepitsused nurja. Imperialistlikel peremeestel puudusid võimalused oma teenrile appi rutata.

Rahvavalitsuse üheks pakilisemaks ülesandeks oli, nagu märkis J. Vares, võimalikult kiiremini välja kuulutada uue rahvaesinduse valimised, sest senine Riigivolikogu ja Riiginõukogu ei vastanud rahva tahtele. Uue Riigivolikogu valimised kuulutati välja juba 5. juulil 1940, määrates need 14. ja 15. juulile. Valimiseelses selgitustöös ühinesid kõik Eesti töörahva progressiivsed organisatsioonid Eesti Töötava Rahva Liiduks, mis hõlmas töölisel, talupojad, töötava intelligentsi, ametiühingud, töörahva kultuurhariduslikud ja spordiorganisatsioonid ning töölisnoorsoo. Eesti

¹⁶ Viis aastat Nõukogude Eestit. Tallinn, 1945, lk. 50.

Töötava Rahva Liidu keskseks ja juhtivaks organisatsiooniks oli Eesti-maa Kommunistlik Partei.

Oma valimisplatvormis nõudis Eesti Töötava Rahva Liit kõige tihedama sõpruse loomist NSV Liiduga, töörahvale kõige laialdasema sõna-, trüki-, koosolekute ja ühinemisevabaduse kindlustamist, igakülgse riikliku abi andmist maata ja vähese maaga talupoegadele nende varustamiseks maaga, kõigile kättesaadava ja tasuta hariduse võimaldamist, sõjaväe demokratiseerimist jne. Need olid nõudmised, mis töörahas Kommunistliku Partei juhtimisel oli üles seadnud oma rohkearvulistel koosolekutel ja miitingutel enne juunipööret ja millede täitmisele oli asunud ka rahvalitsus.

Rahvalitsus, kellel oli Eesti tööraha ja Eestimaa Kommunistliku Partei täielik usaldus, asus täie energiaga valimiste läbiviimisele.

Paljudel valimiselsetel tööliste, töötavate talupoegade ja haritlaste koosolekutel ning miitingutel, samuti tööraha organisatsioonide poolt nõuti nõukogude võimu taastamist Eestis.

Riigivolikogu valimistest võttis rahvas osa enneolemata elavalt. Kui kodanluse võimu päevil oli valimistest tavaliselt osa võtnud 40–60 protsenti kõigist hääleõiguslikest kodanikest, siis Riigivolikogu II koosseisu valimistel tuli 14. ja 15. juunil 1940 valimiskastide juurde 84,1 protsenti hääleõiguslikest kodanikest. Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt hääletas neist 92,8 protsenti. Valimiste tulemused olid seega tõepoolest üldiseks Eesti rahva tahteavalduseks ja uue Riigivolikogu liikmed olid tõelised Eesti rahva esindajad; nende platvormi elluviimine tähendas rahva määratu suure enamiku tahte elluviimist.

1940. aasta 21. juuni pööre Eestis toimus rahulikult, ilma verevalamiseta. Tööraha hulgad olid kindlalt distsiplineeritud ja pidasid ise korda. Reaktsiooniline valitsus ei julgenud rahva vastu kasutada relvi; fašistliku kliki režiim oli niivõrd laostunud ja pehkinud, et ta ei suutnud avaldada rahvale õieti mitte mingit vastupanu.

21. juuni revolutsioonilistest sündmustest Eestis võtsid osa suured rahvahulgad eesotsas tööliklassiga ja tema Kommunistliku Parteiga ning uus rahvalitsus asus täitma ülestõusnud töötava rahva tahtet nende loosungite alusel, mis olid üles seatud Kommunistliku Partei juhtimisel.

Tekib küsimus: mida endast kujutas J. Varese valitsus?

«Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloos» öeldakse: «Rahvahulkade survele toimus 1940. aasta juunis kõigis kolmes Balti vabariigis valitsusevahetus. Võim läks progressiivsete jõudude kätte. Viidi läbi parlamendivalimised, mis toimusid neis maades esmakordselt demokraatlikes tingimustes.»¹⁷

Nii see ka oli.

Rahva tahtel moodustatud uus valitsus asus otsustavalt Eestis fašismi välja juurima ja lõppu tegema imperialistidest sõltuva suurvõimude võimule. Seega täitis J. Varese rahvalitsus ülesandeid, mis olid Kommunistliku Internatsionaali VII kongressi poolt 1935. aastal seatud fašismivastastele rahvarinnete valitsustele. Ta ei olnud kodanlik-demokraatlik valitsus, mis on kodanluse diktatuuri maskeeritud vormiks, vaid tõeline demokraatlik valitsus, mis tugines rahva tahtele.

Fašismivastase rahvarinde valitsust iseloomustas G. Dimitrov oma kõnes Kominterni VII kongressil järgmiselt:

See on eelkõige valitsus, mis on moodustatud võitluseks fašismi ja reaktsiooni vastu. Toetudes kasvavale ühisrindede liikumisele astub teatud

¹⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu. Tallinn, 1959, lk. 440 ja 441.

maa Kommunistlik Partei soodsal momendil välja sellise valitsuse loomise eest fašismivastase platvormi alusel. Niisuguse valitsuse loomine on võimalik poliitilise kriisi olukorras, kus valitsevad klassid ei suuda enam toime tulla massilise fašismivastase liikumise võimsa tõusuga.¹⁸

21. juunil 1940 ei tekkinud Eestis veel proletariaadi diktatuuri, vaid Eesti tööliklass saavutas Kommunistliku Partei juhtimisel vabaduse alustada laiaulatuslikku selgitus- ja organiseerimistööd talurahva ja teiste mitteproletaarsete töötavate hulkade enda poole võitmiseks, määratu suure töörahva enamiku poolehoiu võitmiseks, mis on vajalik proletariaadi diktatuuri teostamiseks.

«Proletariaadi diktatuur,» ütleb Lenin, «on proletariaadi, töörahva eelväe, ja töörahva arvukate mitteproletaarsete kihtide (väikekodanlus, väikeomanikud, talurahvas, intelligents jne.) või nende enamiku klassiliidu eriline vorm, on liit kapitali vastu, liit kapitali täielikuks kukutamiseks, kodanluse vastupanu ja tema restauratsioonikatsete täielikuks mahasurumiseks, liit sotsialismi lõplikuks väljakujundamiseks ja kindlustamiseks.»¹⁹

Eesti Töötava Rahva Liidu hiilgav võit Riigivolikogu valimistel 14. ja 15. juulil oli Eesti rahva täieliku usalduse avalduseks Eestimaa Kommunistlikule Parteele ja tema poliitikale. Valimisvõidu puhul korraldatud suurteil massidemonstratsioonidel kanti loosungeid: «Elagu Nõukogude Eestil!», «Nõuame Eesti astumist Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu!» jt., mis nõudsid nõukogude võimu taastamist Eestis, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi väljakuulutamist.

Nõukogude võimu kehtestamine Eestis 21. juulil 1940. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi väljakuulutamine

Täpselt kuu aega pärast juunipööret, 21. juulil 1940, tuli kokku Riigivolikogu II koosseis, kes oli valitud täieliku demokraatliku vabaduse alusel ning kujutas enesest tõelist Eesti rahva esindust.

Niisuguseks rahvaesinduseks ei olnud ükski kodanliku Eesti parlament alates 1919. aastast, sest nende «valimised» olid toimunud tööliklassi metsiku tagakiusamise, terrori ja sõjaseaduse olukorras, mistõttu Kommunistlik Partei ei saanud üldse esineda oma nimekirjade ja valimisplatvormiga.

Kodanliku perioodi esimesel poolel esines parlamendivalimistel palju poliitilisi parteisid ja rühmitusi. Tuginedes sellele tõsiasjale, hooplesid kodanlikud natsionalistid, et Eestis olevat sel ajal olnud demokraatlik kord. Kuid seegi demokraatia oli ainult näiline, fassaad, mis varjas kodanluse diktatuuri ja vägivalda. Kodanlikud poliitilised parteid kaklesid omavahel «riigipiruka», töörahva ekspluateerimisest saadud kasude jaotamise pärast, kuid töörahva vastu astusid nad alati välja ühise rindena. Kõigi nende töörahvavaenulike parteide ja rühmituste suur arv ei takistanud kodanlusel töölisi ja kehvtalupoegi ekspluateerimast. Kodanlikud tegelased panid töörahva kirjanduse, ajalehed ja ajakirjad keelu alla, konfiskeerisid paberi ja trükikojad. Valimiste eel keelati töörahva parteidel ja organisatsioonidel üles seada oma kandidaate. Kui majandusliku olukorra järjekindla halvenemise tagajärjel kodanlik kord Eestis sattus katastroofi äärelle, katsus kodanlus oma võimu kindlustada fašismi abil, likvideerides

¹⁸ G. Dimitroff, Probleme der Einheits- und Volksfront. Reden und Aufsätze, Moskau, 1938, lk. 50.

¹⁹ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 350 ja 351.

kõik senised legaalsed poliitilised parteid ja organiseeris nende asemele fašistliku Isamaaliidu.

Kuigi 1940. aasta 14. ja 15. juuli valimistel oli Eesti rahval kasutada kõik demokraatlikud vabadused, kaebasid eesti kodanlikud natsionalistid Saksa fašistliku okupatsiooni ajal, et neil valimistel ei olevat lastud esitada kandidaate väljastpoolt Eesti Töötava Rahva Liitu, kodanlikke kandidaate olevat valimiste eel hirmutatud ja ähvardatud. Kõik see on vaid laim. Nii näiteks seati Harju 18. ringkonnas peale Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadi üles kaks kandidaati, nimelt keegi Härma ja J. Liivak. Esimene neist loobus, teine aga jäi valimistel vähemusse ning kukkus läbi. Tegelikult kõrvaldati valimiskomisjonide poolt mõned kandidaadid sellepärast, et nad ei julgenud välja tulla oma platvormidega, milledega nad olid esinenud varem, vaid kopeerisid need maha Eesti Töötava Rahva Liidu valimisplatvormist. Samuti on jutt ähvardamisest ja hirmutamist igasuguse alusega. Kuid seoses sellega võiks kodanlus meenutada, kas töölistkandidaadid lasksid endid kodanliku reaktsiooni päevil ähvardustest ja hirmutamistest heidutada? Pealegi ei leppinud siis kodanlus palja ähvardamisega, vaid töörahva esindajaid kodanlikus parlamendis ja omavalitsustes ootasid vangla ja sõjaväljakohtud surmaotsustega. Sellegipärast seadis töörahvas eesotsas Kommunistliku Parteiga üles oma kandidaadid, kasutades selleks kõiki võimalikke teid. Ükski poliitiline partei, kes teab, et tal on rahva poolehoid, ei lase ennast hirmutada, vaid otsib ja leiab võimalusi, kuidas pöörduda rahva poole.

Tegelik põhjus, miks kodanlikud tegelased ei seadnud üles oma kandidaate ja ei esinenud oma valimisplatvormidega, seisis selles, et nad olid kaotanud rahva hulgas igasuguse prestiiži, poolehoiu ja usalduse ning olid veendunud oma läbikukkumises.

Riigivolikogu kokkutulek oli kogu Eesti rahvale suureks pidupäevaks, mida üle maa tervitati koosolekute ja meelevaldustega.

Riigivolikogu istungjärgu päevakorras oli neli küsimust: 1) Eesti riigikorra küsimus; 2) Eesti astumine Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu liikmeks; 3) maa kuulutamine kogu rahva omandiks ja 4) suurtööstuse ja pankade natsionaliseerimine.

Istungisaali tulid tervitusi tooma vabrikute ja tehaste tööliste, talurahva, haritlaste ja sõjaväe esindajad, kes rõhutasid üksmeelselt, et nüüd on saanud aeg, kus Eesti töölistes, talurahvas ja haritlased ütlevad oma otsustava sõna: kõik võim Eestis peab kuuluma tööliste ja talurahva nõukogudele! Nad nõudsid, et Eesti liituks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga ja et rahvasaadikute kogu pöörduks Nõukogude Liidu Ülemnõukogu poole palvega vastu võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik liiduvabariigina.¹⁹

Eesti riigikorra küsimuses esines ettekandega J. Lauristin, kes rääkis Eesti töörahva ajaloolisest võitlusest kodanluse diktatuuri vastu ja nõukogude võimu eest Kommunistliku Partei juhtimisel, suurtest võitudest sotsialismi ülesehitamisel Nõukogude Liidus ja nõukogude võimu eelistest. Ta tegi ettepaneku kuulutada Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks, kus poliitilise võimu aluse moodustavad tööliste ja talurahva saadikute nõukogud, kellele kuulub võim nii linnas kui ka maal.

Kõik sõnavõtjad kiitsid selle ettepaneku üksmeelselt heaks.

Samuti nagu J. Lauristini kõne, sai tormiliste kiiduavalduste osaliseks ka rahvasaadik N. Ruusi ettekanne Eesti astumise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu liikmeks. N. Ruus näitas, kuidas kapitalist-

¹⁹ Riigivolikogu II koosseis. I istungjärk, 1.—13. koosolek, stenograafilised aruanded, [Tallinn] 1940, lk. 4.

likud vägivallavalitsejad Eestis ajasid majandus- ja poliitilises elus Nõukogude Liidust kaugenemise ja isolatsiooni poliitikat. Nad suunasid meie väliskaubanduse ja kõik majandussuhted ida asemel läände, kuid sealt ei saanud tellimisi Eesti tööstussaadustele sel määral, et oleks suudetud rakendada kõiki meie töökäsi. Nii tööliste kui ka töötava intelligentsi osaks oli krooniline tööpuudus ja täielik kindlusetus oma tuleviku suhtes. Valdavat osa Eesti suurtööstusest, pangandusest ja suurkaubandusest valitses välismaine imperialistlik suurkapital. Poliitilisi vabadusi lubati kasutada ainult plutokraatidel ja nende käsilastel.

«Kui möödunud sügisel...» ütles N. Ruus, «sõlmiti Eesti ja NSVL vahel vastastikune abistamisvõttesõprus, mis pidi kindlustama sõpruse kujunemise Eesti ja Nõukogude Liidu rahvaste vahel, siis algas viimne terav heitlus Eesti ja Nõukogude Liidu sõpruse pooldajate ja vastaste vahel. Tööliste ja haritlaste ringkondadest läkitati Nõukogude Liidu juhtidele ja meie riigitegelastele kirju ja tervitusi, milles avaldati tulist poolehoidu Nõukogude Liidule, tema rahupoliitikale ja Eesti—NSVL sõprusele.»²⁰

Kõneleja rõhutas, et Nõukogude Liit on kindlustanud oma rahvastele rahu. Ta ei ole jätnud ühtki oma liiduriiki ega ühtki liidu rahvast välisvaenlaste kallale tungimise ohvriks. Nõukogude Liidu tööstuse arenemise tempo on kõige kiirem kogu maailmas. Ühinemine Nõukogude Liiduga võimaldab likvideerida Eestis tööpuuduse. Kiiret tõusu näitab ka kõigi Nõukogude Liidu rahvaste kultuuriline areng. Koostöö NSV Liiduga võimaldab meie kultuurile uue, hoogsu arengu, võimaldab meil lõplikult likvideerida plutokraatliku kliki hirmuvalitsemise ja taastada ning kindlustada rahvale tõelised vabadused. Eesti astumisega Nõukogude Liitu kaovad meie andekate noorte eest takistused koolidesse pääsemiseks. Nõukogude Liitu astumine võimaldab hakata vanadele töölistele pensioni maksma ja kaotada koolides õppemaksu.

Kõneleja tegi ettepaneku pöörduda NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta Eesti NSV vastu NSV Liidu koosseisu liiduvabariigina samadel tingimustel, millistel olid NSV Liitu astunud Ukraina NSV, Valgevene NSV ja teised liiduvabariigid.

Selles küsimuses sõna võtnud A. Uibo, O. Lauristin, P. Keerdo, H. Kruus, N. Andresen, A. Hint, A. Pauk jt. rõhutasid, et Eesti astumine NSV Liidu liikmeks on esimese töörahvariigi tekkimisest peale ikka ja alati olnud Eesti töörahva suurimaks sooviks. «Kui me ei taha, et noor Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,» ütles P. Keerdo, «poleks ainult ilus unenägu, poleks ainult ühepäevaliblikas, kes sündimise päeval ka sureb, siis peame paluma Nõukogude Liidu Ülemnõukogu, et ta meid üheõigusliku liikmena vastu võtaks oma suurde vabade rahvaste perre.»²¹

Mõlema küsimuse kohta võttis Riigivolikogu vastu deklaratsiooni.

«Deklaratsiooniga riigivõimust Eestis» kuulutas Riigivolikogu nõukogude võimu kehtivaks kogu Eesti maa-alal ja Eesti vabariigi nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks.

«Deklaratsioonist Eesti astumisest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu» öeldakse, et «lähitudes eesti rahva üksmeelsest tahtest, Riigivolikogu otsustab: Paluda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu võtta vastu Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Liidu koosseisu Liidu Vabariigina... Elagu vaba Nõukogude Eesti!... Elagu suur Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit!»²²

Peale nende võttis Riigivolikogu vastu veel kaks deklaratsiooni. Ühes neist kuulutati kogu maa ning maapõuevarad, kõik metsad, järved ja jõed

²⁰ Riigivolikogu II koosseis, lk. 27.

²¹ Sealsamas, lk. 51.

²² Sealsamas, lk. 54.

kogu rahva omandiks. Igale töötavale talupojale kasutada antavate maade suuruse ülemmääraks fikseeriti 30 hektarit. Kõik maad, mis ületasid selle, arvati riiklikku maatagavarasse, mille arvel riik varustas maata ja vähese maaga talupoegi. Kustutati kõik töötavate talupoegade maksuvõlad, trahvid ja väljaostumaksud.

Teises deklaratsioonis kuulutati rahva, s. o. riigi omandiks kõik pangad ühes neile kuuluvate varandustega, kõik tööstuslikud suurkäitised, kaevandused ja transpordiettevõtted.

Eesti NSV konstitutsiooni (põhiseaduse) projekti väljatöötamiseks moodustati komisjon. Projekti aluseks võeti NSV Liidu konstitutsioon, arvestades seejuures Eesti NSV erinevusi ja kohalikku omapära.

Samuti valis Riigivolikogu delegatsiooni, kellele tehti ülesandeks esitada NSV Liidu Ülemnõukogule palve võtta Eesti NSV vastu NSV Liidu koosseisu.

6. augustil 1940 toimus NSV Liidu Ülemnõukogu istung, kus delegatsiooni juht J. Lauristin tervitas Eesti rahva nimel Nõukogude Liidu vabade rahvaste esindajaid, Nõukogude valitsust ja kuulsusrikast Punaarmeed. Ta andis Ülemnõukogule edasi Eesti Riigivolikogu deklaratsiooni ja ütles: «Meie, Eesti Riigivolikogu täisvolilise delegatsiooni liikmed, loodame, et Riigivolikogu palve, et Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik võetakse vastu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu liiduvabariigina, rahuldatakse Ülemnõukogu poolt... Sellega täituvad meie töö- lisklassi, talurahva ja töötava intelligentsi unistused ja lootused.»²³

Eesti rahva esindajate palve rahuldati. NSV Liidu Ülemnõukogu vastav otsus sai raadio ja ajakirjanduse kaudu Eesti NSV-s kiiresti teatavaks. Riigivolikogu delegatsioon võeti tema tagasipöördumisel Eestisse rahva poolt enneahtamatu vaimustusega vastu. Kõigis Narva—Tallinna liinil asuvates raudteejaamades korraldas rahvas talle meelevaldusi ja tervitas lilledega. Esinedes 25. augustil Riigivolikogus, kes oli kokku tulnud Eesti NSV põhiseaduse vastuvõtmiseks, ütles J. Vares-Barbarus:

«Teie teate, millise üksmeele ja vaimustusega hääletasid Ülemnõukogu saadikud 6. augustil vabastatud eesti rahva astumise poolt Nõukogude sõbralikku rahvaste perre. Teie teate muidugi ka, millised suured kohustused on meil nüüd ees. Ülemnõukogu istung ja vastuvõetud otsus jääb meie südamesse ja meeltesse, jääb ühtlasi ajalukku unustamatu päevana. See päev, mis lõppes tormilise, spontaanse «Internatsionaaliga», andis meile selle kingi, mille osaliseks oleme saanud ja mille meie omalt reisilt kaasa tõime. Selle kingi sisu oleks järgmine: «Seadus Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu.»

Ära kuulanud Eesti Riigivolikogu Täisvolilise Komisjoni avalduse, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu otsustab:

1. Rahuldada Eesti Riigivolikogu palve, ja võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu võrdõigusliku Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigina.

2. Vastavalt NSVL Konstitutsiooni (Põhiseaduse) paragrahvidele 34 ja 35 teostada NSVL Ülemnõukogu saadikute valimised Eesti Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigi poolt.

3. Teha Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile ülesandeks määrata kindlaks valimiste päev.»

²³ Rahva tahe — rahva otsus. Kõned NSV Liidu Ülemnõukogu ees 6. VIII 1940, Tallinn, 1940, lk. 16.

Nüüd võib särada heleda tähena meie laotuses punane viisnurk. 6. august on ja jääb suurimaks pöördeks eesti rahva ajaloos.»²⁴

25. augustil võttis Eesti Riigivolikogu vastu «Eesti NSV konstitutsiooni» ja lõi nõukogulikud valitsusorganid. Riigivolikogu kuulutas end Eesti NSV ajutiseks Ülemnõukoguks kuni Ülemnõukogu valimisteni äsja vastuvõetud konstitutsiooni alusel. Moodustati Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium Johannes Varese ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu Johannes Lauristiniga eesotsas.

26. augusti hommikul algas Eesti NSV-s töö juba uue, nõukoguliku konstitutsiooni kehtides. Eesti riigivapp sirbi ja vasara kujutusega tõusva päikese kiirtes ning pealkirjaga «Kõigi maade proletaarlased ühinege!» sümboliseeris Eesti rahva suurt ja lõplikku võitu.

Kuid Eesti rahva nõukogulik elu algas juba enne 25. augustit, kohe pärast nõukogude võimu väljakuulutamist 21. juulil 1940. 29. juulil pani senine kodanliku Eesti president K. Päts oma volitused maha ja Riigivolikogu tegi vabariigi presidendi kohuste täitmise ülesandeks peaminister J. Varesele. 30. juulil avaldati vabariigi valitsuse ja EKP Keskkomitee otsus maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise peakomitee moodustamise kohta. Otsekohe alustati maareformi läbiviimist. 1. augustil ilmus natsionaliseerimise korraldamise seadus. Natsionaliseerimise peakomitee O. Seprega eesotsas saatis suuretegevõtteise valitsuse komissarid, kes rahvalt röövitud varad tagasi tööraha omandiks võtsid. Natsionaliseerimise käigus selgus, et tööraha hulgas leidub küllalt palju väärtuslikku kaadrit, kes on võimeline juhtima natsionaliseeritud ettevõtteid. 2. augustil avaldati Eesti NSV valitsuse, EKP Keskkomitee ja Ametiühingute Keskliidu otsus tööliste palkade tõstmise ja tööviljakuse suurendamise kohta.

*

Käesolevas ülevaates ei olnud võimalik peatuda kõigil Eesti NSV valitsuse ja EKP Keskkomitee sammudel meie rahva töö ja tegevuse üleviimisel nõukoguliku elu roobastele. Nõukogude võimu edusammud esimese nõukogude aasta jooksul olid suured eriti Eesti tööstuse reorganiseerimisel ja sotsialistliku võistluse korraldamisel. Lühikese ajaga likvideeriti Eesti töörahvast palju aastaid rõhunud tööpuudus. Põhiliselt kahe kuuga teostati maareform, mille tulemusena üle 50 000 maata ja vähese maaga talupoja sai kogusummas 550 000 ha maad. Kohe astus noor nõukogude võim Eestis samme, et võimaldada tööraha lastele hariduse saamist. Vana kodanlik kool korraldati ümber. Tööraha lastele kindlustati tasuta õppimine alg- ja keskkoolides, kõrgemates koolides määrati ulatuslikke stipendiume andekamatele õpilastele. Hakati andma tasuta arstiabi rahvale.

Need edusammud olid võimalikud selle tõttu, et Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel oli järjest kindlamaks muutunud tööliste ja töötavate talupoegade liit, tööliklass oli energiliselt koondunud ametiühinguisse ja intelligentsi parem osa siiralt asunud tööle ning lähenenud tööliklassile.

ÜK(b)P Keskkomitee otsusega 8. oktoobrist 1940 võeti Eestimaa Kommunistlik Partei, kes 20 aastat oli olnud lahutatud Üleliidulisest Kommunistlikust (bolševike) Parteist ja tegutsenud Kommunistliku Internatsionaali sektsioonina, vastu Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisu ühe tema võitlussalgana. 5.—11. veebruaril 1941 toimus EK(b)P IV kongress, mis oli esimeseks legaalses olukorras. Kongress tegi kokkuvõtte Eesti tööraha ja EKP võitlusest nõukogude võimu eest

²⁴ Riigivolikogu II koosseis, lk. 142.

ja määras kindlaks uued ülesanded kõigil sotsialistliku ülesehitustöö aladel.

Tähtsaks, eriti esiletõstmist väärivaks sündmuseks oli Eesti NSV esindajate valimine NSV Liidu Ülemnõukogusse 12. jaanuaril 1941. Valimiskampaania käigus kujunes Eestis välja kommunistide ja parteitute blokk, kes suurima üksmeele tähe all toimunud valimistel saavutas täieliku võidu. Valimistest Liidunõukogusse võttis osa 97,4 ja valimistest Rahvuste Nõukogusse 97,3 protsenti hääleõiguslikest kodanikest. Kommunistide ja parteitute bloki poolt hääletas valimistel Liidunõukogusse 97 protsenti ja valimistel Rahvuste Nõukogusse — 95,8 protsenti hääletamas käinuist. Need arvud räägivad selget keelt Eesti rahva poolehoiust nõukogude võimule ja Kommunistlikule Parteile.

1941. aasta tõi eesti rahvale ja kõigile nõukogude rahvastele raske katsumuse fašistliku Saksamaa kallaletungi näol Nõukogude Liidule. Kuid Kommunistliku Partei juhtimisel saavutasid nõukogude rahvad võitluses fašistlike agressorite vastu määratu suure ajaloolise võidu, mis päästis fašistlikust orjusest peale nõukogude rahvaste ka paljud teised Euroopa ja Aasia rahvad.

Läksid täide Lenini sõnad, kes ütles: «Iialgi ei võideta seda rahvast, kelle töölisel ja talupojal on oma enamuses mõistnud, ära tundnud ja näinud, et nad kaitsevad omaenda võimu; nõukogude võimu — töörahva võimu, et nad kaitsevad seda üritust, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kõiki kultuuri hüvesid, kogu inimtöö loomingu.»²⁵

*

Nõukogude võimu taastamine Eestis ja Eesti NSV väljakuulutamise 1940. aastal toimus rahulikul teel. See oli võimalik selle tõttu, et välispoliitilised olud ei olnud Eesti kodanlusele soodsad ning ta oli sunnitud ilma jääma imperialistlike välisriikide abist, et kodanluse võim oli end põhjalikult kompromiteerinud Eesti rahva silmis ja et Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli korda läinud ühendada enda ümber laialdased töörahva hulgad.

Üleminek reaktiooniliselt, fašistlikult režiimilt proletariaadi diktatuurile, nõukogude võimule, ei toimunud otseselt, vaid reaktiooni- ja fašismivastase demokraatliku rahvavalitsuse loomise ja parlamentlike võitlusvormide kasutamise teel.

Eesti kodanliku riigi algusaastail oli EKP püstitanud loosungi «Maha Eesti härrasriik! Elagu Eesti nõukogude vabariik!» Kuid üle 20 aasta kestnud kodanliknatsionalistliku diktatuuri jooksul oli Eesti tööliklassi koosseis palju muutunud; tema ridadesse oli tulnud uusi inimesi, kel puudus tõele vastav ülevaade elust Nõukogude Liidus ning nõukogude võimu saavutustest, ja kes olid eksiteele viidud kodanluse ning tema käsilaste — sotside — propagandast. Ka ei olnud Eesti tööliklass veel jõudnud küllaldaselt määralt kindlustada oma liitu töötava talurahva ja töötava intelligentsi hulkadega. Seepärast ei olnud võimalik kohe pärast 21. juuni pöört välja kuulutada nõukogude võimu.

21. juunist kuni 21. juulini 1940, pärast seda, kui Eesti rahvas oli minema kihutanud vastumeelse fašistliku valitsuse ning loonud võimalused vabaks selgitus- ja organiseerimistööks, läks Eesti tööliklassil ja EKP-l korda võita Eesti rahva rõhuva enamiku poolehoid, mis oli vajalik proletariaadi diktatuuri, nõukogude võimu kehtestamiseks ning suveräänse rahvusriigi loomiseks.

Saabus toimetusse
10. II 1960

²⁵ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 292.

БОРЬБА ТРУДЯЩИХСЯ ЭСТОНИИ ЗА СОЗДАНИЕ СУВЕРЕННОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

И. Саат,

академик Академии наук Эстонской ССР

Резюме

После победы Великой Октябрьской социалистической революции рабочий класс России, возглавляемый большевистской партией, приступил к созданию многонационального советского государства, объединяющего на добровольных началах многочисленные угнетенные при царизме народы России. Трудящиеся Эстонии также освободились от социального и национального гнета и получили возможность приступить под руководством эстонской большевистской организации к построению своей национальной государственности, к созданию Эстонской Советской Республики.

В конце февраля 1918 г. германские империалисты при помощи эстонских буржуазных националистов оккупировали Советскую Эстонию. В ноябре этого же года рабочие и крестьяне Эстонии восстановили Советскую власть на большей части территории своей страны. 29 ноября в Нарве была провозглашена Эстонская Советская Республика (Эстляндская трудовая коммуна). Правительство Советской России признало независимость Эстонской Советской Республики. Это был первый международный акт, закрепивший национальную государственность и суверенные права эстонского народа.

Но победа трудящихся Эстонии не была закреплена. Иностранным империалистам при активном содействии эстонских буржуазных националистов удалось реставрировать в Эстонии капитализм. Более двадцати лет Эстония существовала как полукOLONия и аграрный придаток империалистических держав, как плацдарм для антисоветских интриг. Для борьбы против революционного движения народных масс эстонская буржуазия установила фашистскую диктатуру.

Но Коммунистическая партия Эстонии продолжала руководить борьбой рабочих и крестьян своей страны, направляя свои усилия на создание Единого фронта трудящихся и антифашистского народного фронта.

1 сентября 1939 г. гитлеровская Германия развязала вторую мировую войну. Народы Прибалтики, в том числе и эстонскому народу, начала угрожать непосредственная опасность империалистической агрессии.

Правительство Советского Союза предприняло меры для организации барьера против продвижения фашистских агрессоров на Восток и предложило правительствам Эстонии, Латвии и Литвы заключить пакты о взаимопомощи с СССР. Зная, что трудящиеся массы требуют укрепления мира и дружественных отношений с СССР, и боясь взрыва народного негодования против правящей фашистской клики, эстонское буржуазное правительство оказалось вынужденным подписать пакт. На деле же фашистские правители Эстонии, усердно служа империалистам, саботировали выполнение условий пакта.

Грубое нарушение советско-эстонского пакта о взаимопомощи со стороны буржуазной Эстонии вызвало глубокое возмущение народных масс Эстонии, что заставило фашистское правительство Улуотса-Юрима 21 июня 1940 г. уйти в отставку. По воле народа было создано новое, народное правительство во главе с прогрессивным общественным деятелем И. Варесом.

Народное правительство И. Вареса стремилось провести демократизацию страны, а во внешней политике ставило своей целью укрепление дружественных отношений с Советским Союзом и честное выполнение пакта о взаимопомощи. Руководствуясь интересами народа, который стремился выразить свою волю через избранных им представителей, правительство И. Вареса выработало закон о проведении демократических выборов в Государственную думу.

Коммунистическая партия Эстонии вышла из подполья и начала работу по повышению политической активности народных масс, по сплочению трудового крестьянства, ремесленников, рыбаков и других слоев трудящихся и мелких собственников вокруг рабочего класса. Перед выборами КПЭ объединила все демократические слои народа в единый избирательный блок — «Союз трудового народа» — и разработала избирательную программу.

На демократических выборах 14 и 15 июля в голосовании приняло участие 84,1% избирателей, 92,8% которых отдали свои голоса за кандидатов «Союза трудового народа».

На многочисленных митингах, собраниях и демонстрациях трудящихся масс были выдвинуты лозунги, требующие восстановления Советской власти в Эстонии и провозглашения Эстонской Советской Социалистической Республики.

Вновь избранная II Государственная дума собралась 21 июля 1940 г. и, выполняя волю народа, объявила Эстонию Советской Социалистической Республикой. Представители народа решили также обратиться к Верховному Совету СССР с просьбой о принятии Эстонской ССР в состав Советского Союза. 6 августа Верховный Совет СССР удовлетворил просьбу эстонского народа — Эстонская ССР была принята в состав Союза Советских Социалистических Республик как равноправная союзная республика.

После восстановления Советской власти в Эстонии Государственная дума объявила себя временным Верховным Советом ЭССР. Был избран Президиум Верховного Совета (председатель И. Варес) и образован Совет Народных Комиссаров Эстонской ССР (председатель И. Лауристин).

Рабочий класс Эстонии, руководимый Коммунистической партией, сразу же после победы социалистической революции сломил политическую власть буржуазии и стал сам в союзе с трудовым крестьянством хозяином своей страны. Вскоре рабочий класс сломил также хозяйственную власть буржуазии, взяв в свои руки командные высоты народного хозяйства.

Вступив в состав Советского Союза, эстонский народ обеспечил себе помощь других советских народов в защите своих завоеваний против агрессий империалистических захватчиков и в деле построения социализма.

Социалистическая революция в Эстонии 21 июля 1940 г. совершилась мирным путем, что объясняется следующими причинами: во главе борьбы за Советскую власть стоял рабочий класс Эстонии, обогащенный опытом трех русских революций; борьбой трудящихся руководила Коммунистическая партия Эстонии, вооруженная марксистско-ленинской теорией; правительство Советского Союза оказывало трудящимся Эстонии бескорыстную помощь, вследствие чего империалисты Запада не смогли поддержать эстонскую буржуазию вооруженными силами; победа социализма в СССР и героические дела советских людей воодушевляли рабочих и крестьян Эстонии на борьбу за восстановление Советской власти; КПЭ добились больших успехов в укреплении союза рабочего класса и крестьянства и объединила под свое знамя огромное большинство народа.

Переход от фашистской диктатуры к установлению Советской власти в Эстонии произошел не сразу, а через образование демократического правительства антифашистского народного фронта. При переходе были использованы парламентские формы. Свергнув 21 июня 1940 г. фашистское правительство, рабочий класс Эстонии завоевал демократические свободы для сплочения вокруг себя, под знамена КПЭ, огромного большинства трудового народа, необходимого для установления диктатуры пролетариата.

Поступила в редакцию
10. II 1960

KAMPF DER WERKTÄTIGEN ESTLANDS UM DIE ERSCHAFFUNG EINES EIGENEN SOUVERÄNEN NATIONALSTAATS

J. Saat,

Mitglied der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR

Zusammenfassung

Nach dem Sieg der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution schritt die Arbeiterklasse Russlands unter der Leitung der bolschewistischen Partei zur Erschaffung eines sowjetischen Nationalitätenstaats, der die vielen vom Zarismus unterjochten Völker nach den Grundsätzen der Freiwilligkeit vereinigen sollte. Die Werktätigen Estlands hatten sich gleichfalls von der sozialen und nationalen Bedrückung freigemacht und so die Möglichkeit erlangt, mit der estnischen bolschewistischen Organisation an der Spitze einen eigenen Nationalstaat, die Estnische Sowjetrepublik zu gründen.

Von den estnischen bürgerlich-nationalistischen Kreisen unterstützt, besetzten die deutschen Imperialisten Ende Februar des Jahres 1918 Sowjetestland. Im November des gleichen Jahres stellten aber die Arbeiter und Bauern Estlands die Sowjetmacht im überwiegenden Teil des Territoriums ihrer Heimat wieder her. Am 29. November wurde in Narwa die Estnische Sowjetrepublik (die Estländische Arbeiterkommune) proklamiert,

deren Unabhängigkeit unverzüglich von der Regierung Sowjetruslands anerkannt wurde. Das war der erste internationale Akt, der die eigene Staatlichkeit und die souveränen Rechte des estnischen Volkes besiegelte.

Der Sieg der estnischen Werktätigen konnte aber damals nicht gehalten werden. Die von den estnischen bürgerlichen Nationalisten tätig unterstützten ausländischen Imperialisten vermochten es, in Estland die kapitalistischen Verhältnisse wieder aufzurichten. Über zwanzig Jahre existierte Estland als eine Halbkolonie, als ein agrarisches Anhängsel der imperialistischen Mächte, als ein Stützpunkt für antisowjetische Intrigen. Zur Bekämpfung der revolutionären Bewegung der Volksmassen setzte die estnische Bourgeoisie die faschistische Diktatur ein.

Trotz alledem verharrte die Kommunistische Partei Estlands auf ihrem Posten als Leiterin des Kampfes der Arbeiter und Bauern ihres Landes. Ihre Bestrebungen waren auf die Erschaffung einer Einheitsfront der Werktätigen und einer antifaschistischen Volksfront gerichtet.

Am 1. September 1939 entfesselte das hitlerfaschistische Deutschland den zweiten Weltkrieg. Die Völker des Baltikums, darunter auch das estnische Volk, gerieten unter die unmittelbare Bedrohung einer imperialistischen Aggression.

Die Regierung der Sowjetunion traf Massnahmen zur Organisierung einer Barriere gegen das Vorrücken der faschistischen Aggressoren in östlicher Richtung. Zu diesem Zweck machte die Regierung der Sowjetunion den Regierungen Estlands, Lettlands und Litauens den Vorschlag, einen Pakt für gegenseitige Hilfeleistung mit der UdSSR zu schliessen. Die estnische Bourgeoisregierung sah sich gezwungen, den Pakt zu unterzeichnen, da sie sich dessen bewusst war, dass die werktätigen Massen den Frieden und freundschaftliche Beziehungen zur UdSSR wollten, und dass im entgegengesetzten Falle ein Ausbruch der Empörung gegen die herrschende faschistische Clique zu befürchten wäre. Gar zu eifrig, sich bei den Imperialisten beliebt zu machen, sabotierten aber die faschistischen Regenten von Estland die faktische Erfüllung der Bedingungen des Paktes.

Die groben Verletzungen des sowjetisch-estnischen Hilfeleistungspaktes seitens des bürgerlichen Estland riefen eine tiefe Entrüstung der Volksmassen Estlands hervor. Infolgedessen sah sich die faschistische Regierung Uluots-Jürima am 21. Juni 1940 genötigt, zurückzutreten. Dem Willen des Volkes gemäss wurde eine neue Regierung gebildet, eine Volksregierung unter Vorsitz von Dr. J. Vares, einem progressiven Mann des öffentlichen Lebens.

Die Volksregierung Vares setzte sich innenpolitisch die Demokratisierung des Landes als Ziel, aussenpolitisch aber die Festigung der freundschaftlichen Beziehungen zur Sowjetunion und die ehrliche Einhaltung der Bestimmungen des Paktes für gegenseitige Hilfeleistung. Indem die Regierung Vares ein Gesetz über die Durchführung demokratischer Parlamentswahlen ausarbeitete, richtete sie sich nach dem Interesse des Volkes, das sich durch seine eigenen Repräsentanten vertreten sehen wollte.

Die Kommunistische Partei Estlands trat aus der Illegalität heraus und entfaltete eine energische Tätigkeit in der politischen Aktivierung der Volksmassen, mit dem Ziel, die werktätige Bauernschaft, die Handwerker und Fischer, sowie die anderen Schichten der Werktätigen und Kleineigentümer um die Arbeiterklasse zu scharen. Vor den Wahlen vereinigte die KPE alle demokratischen Volksschichten zu einem Wahlblock, der «Union des werktätigen Volkes», und stellte ein Wahlprogramm auf.

An den demokratischen Wahlen am 14. und 15. Juli nahmen 84,1% aller Wähler teil; davon stimmten 92,8% für die Kandidaten der «Union des werktätigen Volkes».

Auf zahlreichen Meetings, Versammlungen und Kundgebungen der werktätigen Massen wurde die Forderung der Wiederherstellung der Sowjetmacht in Estland und der Proklamation der Estnischen Sozialistischen Sowjetrepublik aufgestellt.

Das neugewählte Parlament kam am 21. Juli 1940 zusammen; dem Volkswillen gemäss verkündete es die Estnische Sozialistische Sowjetrepublik. Auch beschlossen die Repräsentanten des Volkes, sich an den Obersten Sowjet der UdSSR mit der Bitte zu wenden, Estland in die Sowjetunion aufzunehmen. Am 6. August gewährte der Oberste Sowjet der UdSSR die Bitte des estnischen Volkes: die Estnische SSR wurde gleichberechtigtes Mitglied der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken.

Nach der Wiederherstellung der Sowjetmacht in Estland erklärte das Parlament sich als provisorischer Oberster Sowjet der Estnischen SSR. Es wurde das Präsidium des Obersten Sowjets (Vorsitzender J. Vares) gewählt und der Rat der Volkskommissare der Estnischen SSR (Vorsitzender J. Lauristin) gebildet.

Gleich nach dem Sieg der sozialistischen Revolution brach die Arbeiterklasse Estlands unter der Leitung ihrer kommunistischen Partei die politische Macht der Bourgeoisie und ergriff — mit der werktätigen Bauernschaft verbündet — selbst das Steuer. Bald wurde auch die wirtschaftliche Macht der Bourgeoisie gebrochen und die leitenden Stellen der Volkswirtschaft übernommen.

Durch den Eintritt in die Sowjetunion sicherte sich das estnische Volk die Hilfe der

anderen Sowjetvölker beim Aufbau des Sozialismus und bei der Verteidigung seiner Errungenschaften gegen die imperialistische Aggression.

Dass sich die sozialistische Revolution des 21. Juli 1940 in Estland auf friedlichem Wege vollzogen hat, ist durch die folgenden Umstände zu erklären: der Kampf um die Sowjetmacht war Angelegenheit der estnischen Arbeiterklasse, stark durch die Erfahrung von drei russischen Revolutionen; der Kampf der Werktätigen wurde von der Kommunistischen Partei Estlands geleitet, die mit der marxistisch-leninischen Theorie ausgerüstet war; die Regierung der Sowjetunion erwies den Werktätigen Estlands uneigennützig Hilfe, was die Imperialisten des Westens daran behinderte, der estnischen Bourgeoisie mit Streitkräften beizustehen; der Sieg des Sozialismus in der UdSSR und das heroische Wirken der sowjetischen Menschen begeisterten die Arbeiter und Bauern Estlands für den Kampf um die Wiederherstellung der Sowjetmacht; die KPE erlangte grossen Erfolg in der Festigung des Bündnisses zwischen Arbeiterklasse und Bauernschaft, wodurch sie die grosse Mehrzahl des Volkes um ihre Fahnen zusammenschloss.

Der Übergang von der faschistischen Diktatur zur Errichtung der Sowjetmacht erfolgte in Estland nicht auf einmal, sondern durch die Zwischenstufe einer demokratischen Regierung der antifaschistischen Volksfront. Beim Übergang wurden die parlamentarischen Formen beachtet. Indem die estnische Arbeiterklasse am 21. Juni 1940 die faschistische Regierung stürzte, errang sie die demokratischen Freiheiten, die es ermöglichen, die grosse Masse des werktätigen Volks, die für die Herstellung der Diktatur des Proletariats nötig war, unter die Fahnen der KPE zu scharen.

Eingegangen
am 10. Febr. 1960